

*From Antiquity to Nowadays  
От древността до днес*

## **ИКОНОМИКА, ТЪРГОВИЯ И ГРАДСКИ ЖИВОТ В ЛАНГОБАРДСКА И ВИЗАНТИЙСКА ЮЖНА ИТАЛИЯ – X – XI В.**

**Георги Димов**

*Институт за балканистика с център по тракология към БАН*

**Резюме.** В началото на XI в., в резултат на дългото управление на Македонската династия (867 – 1056), Византийската империя преживява политически, културен и икономически подем. След като печели победи над българи, араби грузинци и арменци империята разширява границите си, като консолидира много от бившите си територии. Налице е и безпрецедентен разцвет на градския живот.

В същото време империята бива подложена на нормански набези. От 1016 до 1030 г. нормански наемници служат както на Византийската империя, така и на ломбардските градове, оспорващи византийската власт. През април 1071 г. Бари е завладян от норманите и така византийците губят контрол над Италия.

*Keywords:* Byzantine Empire, normans, Southern Italy, Amalfi, Neapol, Bari, italian urban life

Тезата на белгийския историк Анри Пирен (1862 – 1935), според която Средиземно море се оказва затворено в резултат на арабското завоевание, днес е основателно преосмислена от историческата наука<sup>1</sup>. Средиземноморието си остава зона на оживена търговия, доказателство за което са търговските връзки между южноиталианските градове и селищните центрове в Ифрикия, Египет, Леванта и Магриб. Така например, когато Ибн Хаукал посещава Амалфи, последният е удивен от тиренския град и го определя като пристанище от първостепенно значение, по-важно дори и от Неапол<sup>2</sup>. По подобен начин Гийом от Апулия възхвалява амалфитанските дадености и търговия (Citarella, 1967). Значението на Палермо – най-големия и най-красив град на западната мюсюлманска цивилизация, редом с Кордова, се дължи преди всичко на факта, че той е значителен търговски център, който поддържа тесни контакти с Неапол, Амалфи, Салерно и Гаета. Остров Сицилия остава важен етап от международните търговски пътища. Всъщност икономическата стагнация, която е характерна за Западна Европа между VI – X в., не е еднаква за всички области на континента. Тя не успява да попречи на редица южноиталиански пристанища по Тиренското крайбрежие не само да поддържат,

но и да разгърнат своята търговска дейност. Готските, арабските и унгарските нашествия не спират този подем, дори напротив. А лангобардското владичество във вътрешността на полуострова, на свой ред, стимулира селищните центрове като Амалфи, Гаета, Неапол и Соренто в техните отвъдморски начинания.

Неапол всъщност е първият тиренски град, който поддържал тесни търговски контакти с Изтока<sup>3</sup>). Салерно също се радвал на особен икономически просперитет в средата на IX в. Богатствата на хинтерланда на двата големи кампанийски *civitates* обаче ги отклонили от призванието им в морските дела, а именно – тези значителни и древни градове да се превърнат във водещите търговски пристанища на Средиземноморието. Съвсем разбираемо към края столетието амалфитанците се наложили като главна търговска сила в южната част на Апенините<sup>4</sup>). Тяхното дукство обхващало неголеми и предимно планински земи (Load, 1999). За сметка на това, амалфитанските търговски комуникации се простирали на ширина от Северна Африка и Египет до о. Сицилия и от Западното Средиземноморие до Черно море (Heyd, 1959: 98 – 108). Основните приходи от тази търговия идвали от покупко-продажбите на големите тържища в Ромейската империя и особено Константинопол, който се „отворил“ за чуждата търговия в края на X и началото на XI в. Важни оставали и търговските връзки с арабския свят, ала за голяма част от изследователите на амалфитанските отвъдморски начинания те все още били второстепенни<sup>5</sup>). Истинското преимущество за градовете в Южна Италия според тях представлявали привилегиите и възможността за търговия с Византия чрез безопасните и добре поддържани маршрути през Бари и Равена, Бриндизи и Отранто, водещи към Адриатическо море, а оттам по *Via Egnatia* – към Балканите и Константинопол. Единствено оставал спорен въпросът защо амалфитанците така и не получили хрисовул с търговски привилегии от ромейските императори подобно на венецианците през XI в. (Симеонова, 2006: 170). И докато Вера фон Фалкенхаузен приема тиренските търговци за твърде добре интегрирани в живота на имперската столица, за да се нуждаят от владетелското благоволение, то М. Балар счита, че именно амалфитанците са първите западни търговци, които получили такива привилегии във византийската столица (Balard, 1976; Skinner, 2013: 212 – 223; Симеонова, 2006: 170).

Ала паралелно на търговските взаимоотношения с Византия италианската търговия се движела в триъгълник, чиито крайни дестинации били Северна Африка, Египет и Леванта. Затова на противоположна позиция относно генезиса на южноиталианския търговски просперитет застава Армандо Читарела<sup>6</sup>). В своето критично изследване върху търговията на Амалфи авторитетният учен изтъква именно търговските контакти с арабския свят като първостепенна причина за възхода на градовете в Южна Италия (Citarella, 1968). А това обяснявало стремежа на Амалфи и Гаета да поддържат добри отношения с арабите и нежеланието им да вземат участие във военните действия през X в. срещу тях (Skinner, 2013: 212 – 223). Въпреки протестите на папата, Неапол и Византия връх на тази полити-

ка било допускането на арабски гарнизон в Монте Гарилиано от гаetanците<sup>7)</sup>, пасивното отношение на Амалфи към антисарацинските коалиции и последвалата заплаха за отлъчване от Църквата (Kreutz, 1991: 75 – 92). Така или иначе, унищожаването на арабските корсарски гнезда главно чрез военноморските операции на Лъв VI и последвалото превземане на Кандия (Крит) през 961 г. от Никифор II Фока (963 – 969) се оказало благоприятно за средиземноморската търговия, дори и за амалфитанските и гаetanските търговци. А премахването на Барийския емират (847 – 871) и възстановяването на контрола от византийците върху апулийското пристанище улеснило сухопътните комуникации на полуострова<sup>8)</sup>. Още повече, южноиталианските търговци често били определяни като римляни (*Rum*) от мюсюлманските документи и споменавани като редовни посетители на източните тържища (Samatari, 1980: p. 3, n.7). В своите изследвания А. Читарела изброява базите на амалфитанците в Тунис, Египет и Палестина (Citarella, 1968). Тук ще отбележим, че специално в Йерусалим амалфитанците разполагали с няколко големи къщи, които с времето били преотстъпени на рицарите на св. Йоан (Kreutz, 1991: 181 – 184). *Cronica Amalfitana*, на свой ред, също отбелязва амалфитанската търговска активност в Ориента през X в. Така по време на посещението си в Египет (*quando ego eram Babilonia ad navigandum*) амалфитанецът Лъв през 978 г. бил уведомен от жена си за някаква размяна на имоти<sup>9)</sup>. В изследванията си К. Каен посочва редица арабски извори, които споменават *Rum malafita* в края на X и началото на XI в. (Cahen, 1955: 61 – 67). Отделно, амалфитанското присъствие на Изток ни разкрива и комерсиалната архитектура – чрез т.нар. „*ruga amalfitanorum*“, описани от първите кръстоносци в Сирия и Леванта, както и хрониката на Гийом от Тир (*Historiae Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*). Известен е и случаят с екзекутираните амалфитански търговци в Египет в края на X в. заради помощта им към Византия (Cahen, 1955: 61 – 67). Вълненията от 945 г. в Константинопол, описани от Лиутпранд, също така споменават гаetanци и амалфитанци в столицата на Византия (Симеонова, 2006: 170). При това според епископа на Кремона амалфитанците през десетото столетие (968 г.) се издържали именно от търговията със зърно (*ex victualibus, haec frendi nobis, vitam nutriunt suam*)<sup>10)</sup>.

Така в края на X в. Амалфи добил славата на най-богатия и добре познат на византийци и араби италиански град, а в изворите от епохата той е упоменат нееднократно като „най-влиятелния“, „богат и твърде многолюден“ град на Апенините (Симеонова, 2006: 163 – 164). Като цяло, Амалфи се разраснал значително по население след десетото столетие, но поради ограниченото географско пространство в очертаванията на тиренското селище липсват внушителни сгради с монументална архитектура<sup>11)</sup>. Къщите били разположени нагъсто по крайбрежието и стръмните планински склонове, а по-богатите представители сред амалфитанците били ориентирани предимно към търговията и стокообмена с Изтока (Skinner, 1998). Както може да се досетим, ограниченият от планината и

морето терен, както и тясната крайбрежна ивица представляват все още трудност за археологическото проучване на средновековната амалфитанска топография. Въпреки това различни документи свидетелстват за здравите укрепления на града, от които днес няма и следа (Skinner, 2013: 19 – 29). В близост до Амалфи пък били разположени зависимите от неговите владетели поселения Скала, Майори и Минори, както и по-големите селища Атрани и Равело. Доколкото разполагаме с данни за градската архитектура в последните две градчета, то там някои от къщите отново били разположени на няколко етажа, като ясно обособени части се явявали приземният етаж, т.нар. помещения (*solarea*) и таван (*ventum*)<sup>12</sup>. Очевидно това били домовете на забогатели от търговията на далечни разстояния местни жители, което разкрива първите наченки на социално разслоение сред градското население в Амалфитанското дукство.

Към края на IX и началото на X в. амалфитанските търговски пътища последвали първо Гаета, а сетне и Соренто. Гаета изградила важен пазар (*forum*) в самия център на селището<sup>13</sup>. Гаетанците разполагали също така със складове (*medialoa*), а техният град се пресичал от търговска улица (*platea*) в близост до църквата на св. Салватор<sup>14</sup>. Въпреки че не можели да се мерят с мащаба на амалфитанските търговци, жителите на Гаета посещавали Константинопол, Павия и Рим по „голям бизнес“ (*cum magno negotio*), което с времето допринесло за неимоверното разрастване на града и дукството (Skinner, 1995: 283). Напълно вероятно гаетанската търговия отново следвала търговския „триъгълник“, който очерта А. Читарела и за което говори посещението от Багдад на известния магистър на мистериите – евреина Абу Аарон, в гаетанското пристанище според „Хрониката на Ахимааз“ (Симеонова, 2006: 172). А за нарасналите възможности на гаетанския владетел подсказвала и издигнатата силна крепост в Итри, която контролирала участък от пътя *Via Appia*.

Отделно, важна роля за развитието на тиренската търговия играели лицензионните режими за притежание на търговски кораби, като най-либерален съответно бил процесът в Амалфи (Симеонова, 2006: 161). Противно на амалфитанската свобода в корабоплаването, в Неапол например се изисквал специален *licentia navigandi* още през VI – VII в., което в една или друга степен попречило за сформирането на толкова силна търговска прослойка. По тази причина М. дел Трепо определя амалфитанското население като „*La societa senza mercanti*“ (Del Treppo, 1977; Kreutz, 1986). Л. Симеонова, на свой ред, посочва, че в Амалфи и Гаета още през IX в. се формирала силна търговска класа, която впоследствие започнала да участва активно в градското управление и да придобива благороднически титли, докато накрая иззела политическата власт в своите дукства. Обратно на това, във Венеция, където търговските успехи настъпили по-бавно, но били по-трайни, с търговия се занимавали самите благородници (Симеонова, 2006: 30 – 31).

При това амалфитанските и гаетанските търговци в своите завещания и нотариални документи не упоменавали търговската си дейност – или поради нежела-

нието си да покажат, че се занимават с търговия, или поради страха от конкуренция. Обикновено, изреждайки своето родословие, те единствено се задоволявали да посочат, че са на „далечно плаване“<sup>415</sup>). Техният пример последвали жителите и на други южноиталиански селища, като Салерно, Бари, Бриндизи, Барлета и т.н. (Симеонова, 2006: 70). Всъщност първите търговски документи от Амалфи за кораби, превозващи мед и коприна, са едва от кр. на X в. По това време амалфитанците вече се били превърнали в главните търговски посредници между Изтока и Южна Италия. За съжаление, тиренските търговци не разполагали с ресурси от желязо и дървен материал, особено ценени в Северна Африка и Египет, с каквито можела да се похвали Венеция. Търговията с роби – този премълчаван „грех“ на венецианската градска икономика, също не бил толкова присъщ на търговските центрове в Кампания въпреки засвидетелстването на такива тържища в Неапол (McComick, 2001: 759 – 777). Иначе износът на южноиталианските търговци към Византия и арабския свят включвал предимно земеделски култури. Земите на Апенините се славели с богатствата си от житни култури, вина, плодове. Зърното и хранителните продукти се изнасяли от вътрешността на полуострова към Амалфи и Гаета, в чиито частни документи нееднократно се споменавали складове за зърно и мелници. Притежанието на мелници в Неапол, Салерно, Гаета и Амалфи също така се смятало за въпрос на престиж, за разлика от Северна Италия, където собственици на такива съоръжения били и обикновените селяни (Wickham, 1988: 165). Още повече, постройките за смилане на жито били сравнително лесни за изработка и не изисквали твърде скъпи материали. Отговорът на въпроса вероятно се крие в наложения монопол от страна на тиренските владетели, ограниченото градско пространство и условия в южноиталианските селища, които търгували със зърнени храни, тъй като в тях единствено роднините на местните князе притежавали мелници<sup>16</sup>). В тази връзка, някои от дуковете на Амалфи дарили с голяма тържественост мелници на различни манастири – като Мансо през X в.<sup>17</sup>). Водни мелници и такива, задвижвани от впрегнати коне или мулета, пък били отдавани под наем в рамките на месец за солидни суми – така например за около 40 дни цената за ползване на такова съоръжение достигала 30 *solidi* (Skinner, 1995: 75)! Тук няма да се спираме подробно на този казус, върху чиято проблематика Патриша Скинер отдели значително място в своите изследвания (Skinner, 2013: 69 – 72). Единствено ще отбележим, че строгият контрол при притежанието на мелници за пореден път потвърждавал важноста на приходите от отвъдморската търговия с жито за южноиталианските градове (Skinner, 2013: 27 – 103). В тази връзка, ще цитираме Марио дел Трепо, който прозорливо нарече амалфитанските мелници добра инвестиция „*un investimento tipico*“ за местните земевладелци (Del Treppo, 1977: 39 – 57).

Иначе плодородието на южноиталианските земи не би могло да се постави под въпрос<sup>18</sup>). В началото на хилядолетието южната част на Апенините е покрита с гъсти гори, особено в Южна Кампания и Калабрия. Реките също са значител-

но по-пълноводни от днес, а по течението им не само арабските авантюристи разполагали лагерите си<sup>19)</sup>, но и гражданите на кампанийските селища издигали своите мелници<sup>20)</sup>. Особено богати били почвите около Неапол, Капуа и района на Северна Апулия. Голяма част от тези земи се оформили като житница на кампанийските и апулийските селища. Главна зърнена култура се явявала пшеницата (*triticum; furmentum; granum*)<sup>21)</sup>, следвана от ечемика (*ordeum*) и просото (*mileum*)<sup>22)</sup>. Южноиталианските средновековни документи споменават и различен вид пшеница, значително по-богата на протеини, като лимеца (*spelta; farro*)<sup>23)</sup>. Разбира се, отглеждали се и други богати на белтъчини храни, най-вече някои бобени култури (*fabes; fasioli*)<sup>24)</sup>. Храната често се състояла от същите бобени култури и хляб, смесен с овес (*panicum*), особено сред по-бедното градско население<sup>25)</sup>. Дори сред милостинята, предоставяна по време на големите църковни празници в някои манастири в Калабрия, откриваме подобни ястия<sup>26)</sup>. От VIII – IX в. много от плодородните почви са засети с лозови масиви, а един интересен разказ от 1005 г., отразен в „Живота на св. Нил“, описва изобилието от лозя, които монасите в Калабрия унищожили без причина, а хората преценили, че последните са пияни (Guillou, 1974). Капуа, Неапол, Беневенто, Казерта и Салерно, на свой ред, се славели с производството на лешници, вина, плодове, масло. Чуждестранните пътешественици определяли за особено ценна коприната, произведена в Неапол и Кава. Нищо не знаем обаче за други плодородни участъци, като Метопонто, Сибари или Селе. Крис Уикам предполага, че слабо документирания земи оставали все още некултивирани територии към хилядната година (Wickham, 1981: 148). Остеоложките данни, на свой ред, разкриват пред нас изобилието от кости на овце, кози и свине в Медзоджорно (Buglione, 2005:189 – 214). Флорацията на почвата (изследването на семена и костилки) в Неапол пък предполага отглеждането на сливови насаждения, ядки и зърнени храни (Arthur, 1991). Явно с времето се запазила известна приемственост, тъй като късносредновековният Неапол е изобразяван като град, покрит с овощни и плодни градини (Arthur, 1991). Андре Гийу споменава и един пергамент – *brebion* (опис) от 1050 г. от Калабрия (Реджо), в който се изброяват черничевите насаждения в областта. Дори името на южноиталианския кастрон *Siricolum* в Апулия вероятно произлизало от „серикон“ – гр. „сурова коприна“. А в откритата от Жул Никол „Книга на епарха“ (*Genevensis 23*) се споменава и „галски сапун“, вероятно внасян от Неапол, чиято продажба била забранена на сапунопратите (търговците на сапун) в Константинопол (Симеонова, 2006: 250).

За важноста на житото и храните от италианските земи, предназначени за Изтока, свидетелства и продължителният глад в Египет в периода 1004 – 1022 г. Писмото на главния еврейски съдия Мойсей от средата на XI в. драматизира ситуацията: „По-голямата част от Сицилия вече е завладяна (от норманите – бел.авт.). Ние сме много обезпокоени, тъй като тази страна (Тунис – бел.авт.) разчита за своята доставка на зърно на нея?“ (Citarella, 1968).



В замяна на своите стоки амалфитанците се сдобивали с восък и злато от пристанищата в Тунис и екзотични подправки от Египет. Арабското злато позволявало на търговците от Апенините да търгуват с Византия и да внасят ювелирни произведения и предмети на лукса в Западна Европа. От Константинопол те закупували скъпи церемониални одежди, бижута, платове с мюсюлманското злато. Салернитанската хроника представя лангобардските князе и епископи, в това число и владетеля на Салерно, като платежоспособна и постоянна клиентела. Хрониките на Гаета, Кава, Амалфи, Салерно съдържат списъци с редица екзотични стоки, доставяни от Константинопол и Египет на Апенините. Особено търсени били и килимите от Египет и кожите от руските търговци във византийската столица. Папите в Рим и манастирският център в Монте Касино били сред най-големите ценители на ромейските ювелирни стоки, църковна утвар, одежди, бижута и реликви, докарани от Константинопол. Емблематични станали и бронзовите двери, които абатът на Монте Касино Дезидерий (бъдещият папа Виктор III) поръчал от Византия<sup>27</sup>). Единствено ще отбележим, че към 1070 г. Дезидерий изпратил свои пратеници в Константинопол, за да намерят майстори на мозайка за новоизградената от него базилика<sup>28</sup>). Най-развита обаче оставала търговията с храни. В нач. на XI в. италианските търговци изнасяли от Ромейската империя зехтин, месо, вино. В някои специализирани търговски отрасли, например пчеларството, А. Каждан посочва, че Византия била по-развита в техническо отношение в сравнение със Западна Европа. Участници в кръстоносните походи по-късно описвали удивени изобилието от храни, зехтин, сирене и вино във византийските предели. Факт е обаче, че в периода X – XI в. Византия преживявала и голям демографски и производствен бум, поне що се отнася до балканските си владения (Каждан, 2001: 12 – 67). Въпреки това основните предмети на византийско-италийската търговия останали предметите на лукса, ювелирството и екзотичните стоки.

Търговията се извършвала основно във византийски номизми, които по това време продължавали да бъдат официалната валута на Апенините, поне до упадъка на византийската власт на полуострова<sup>29</sup>). Това били т.нар. *bizantii* или *bezanti*, т.е. номизмите хистаменон (*νόμισμα ἱστάμενον*) и тетартерон (*τεταρτηρόν*) и емитираните след монетната реформа на Алексий I Комнин (1081 – 1118) през 1092 г. иперперони (*περπερι* – *ὑπέρπερον*)<sup>30</sup>). В земите на Апенините те били познати под различни наименования – *michelati*, *romanati*, *votaniati*, *stellati*, според управлението на различните императори и каратите злато в тях<sup>31</sup>). А на о. Сицилия ромейските номизми са известни под идиома *scyphati* – от арабската дума (*shafah*; пр. *shiff*) – „граница, ръб“<sup>32</sup>).

В запазените документи на Амалфи, Гаета и Бари сделките и търговските договори обикновено се сключвали в безанти, солиди (документално), но поради високата им стойност от приблизително 4,45 г златно съдържание разплащанията се извършвали основно в тари<sup>33</sup>), денарии<sup>34</sup>) и фолари<sup>35</sup>). Самите номизми се отсичали в монетните дворове в Константинопол и Тесалоники (дн. Солун)

и се доставяли до италианските земи посредством доверени лица и охрана. Йоан Камениат ни разказва как назначен от столицата евнух превозвал златото за заплатите на войската в тема Лангобардия по време на превземането на Солун от Лъв Триполитански през 904 г. (Ангелов, 1974: 296 – 306.) Константинопол и Тесалоника осигурявали почти всички монети във Византийската империя през XI – XII в., но били познати и временни монетни дворове с кратки емисии от перпери и билионинови аспри, а по-късно медни тетартерони. Известни са ни монетарниците във Филипопол и вероятно Коринт на Балканите, но за Южна Италия сведения за византийски монетни дворове през разглеждания период липсват (Сийър, 2000: 3 – 12.).

До инвазията на аглабидските араби през IX в. в Сицилия реално съществувало производство на златни (солиди, семиси и тремиси) и бронзови (фолиси) номинали чрез монетния двор в Сиракуза. Неапол също разполагал с монетен двор през IX в., а в по-ранни времена византийските власти емитирали монети и в Катания, Равена, Рим, Перуджия, но през X в. дейността им отдавна била прекратена в резултат на териториалните загуби в европейските владения на империята (Von Falkenhausen, 1986).

Въз основа на византийските фолиси през X в. Салерно, Гаета и Капуа иззели функциите на бившите ромейски монетарници и започнали да произвеждат медни *follari* за своите търговски нужди и по-дребните плащания<sup>36)</sup>. На Север Папството, в традициите на Запада, емитирало сребърни еднограмови *denarii* в Рим.

Златните номинали в италианските документи, дипломи и наративни източници освен като безанти се споменавали и като тремиси (Беневенто) или *mancosi*, а едва от X в. и като тари. Изключително интересно било масовото използване и монетосечене в Медзоджорно на златни *tari*. Всъщност единствено Южна Италия в Западна Европа по това време използвала златни и медни монети. Под влияние на търговията с арабите реминисценция от лангобардските златни тремиси (по византийски модел – еднограмови подразделения, 1/3 от солида) разпространението на тарите през XI – XII век било масово и монетосеченето им продължило и при нормандските владетели в Италия, Хоенщауфените, Анжуйците, чак до 1859 г. Спецификите на тези нетрадиционни за християнските владетели монети пораждат и множество грешки и недоразумения при превода на различни съчисления и документи от Средновековието<sup>37)</sup>. Показателно за разпространението на тарите било най-вече количеството им в монетните находки от епохата (Scheers, 1997). Така съкровището от Ордона до Фоджа (Gurnet, 1967), открито в 1960 г., датирано в периода 1025 – 1040 г., съдържа 147 тари и едва една номизма<sup>38)</sup>.

Тарите, в превод „нови, пресни“, в арабския свят били известни като „*rubā*“ или четвърт златен динар, т.е. 1/4, и тежали около 1.05 г злато, при пълнотегловен динар – 4.25 г, а златното им съдържание възлизало малко над 16 карата с примеси от мед и сребро. Първи Амалфи и Салерно емитирали, явно под влияние на арабска Сицилия, тари, като поставяли върху монетите псевдокуфически надписи<sup>39)</sup>.



За производството им използвали златото, придобито от търговските начинания в Северна Африка, по-конкретно Либия и Тунис. Тарите били добре приемани в търговските сделки с Изтока, въпреки че не са упоменати във византийските официални документи. Златното монетосечене на Салерно и Амалфи за пореден път разкривало двойственото отношение на кампанийските градове към християните и арабите. Но то неминуемо говорело и за икономическото превъзходството на Южна Италия над северната част от Апенините, където златните монети започнали да се емитират едва от XIII в.<sup>40)</sup> Иначе среброто също се използвало в търговията на италианските търговци. То оставало търсено в Северна Африка и Египет, особено след „сребърната криза“ в мюсюлманския свят от началото на първото хилядолетие. В тази връзка Лъв от Остия (1045 – 1115) съобщава за стотиците сребърни денарии, с които епископът на Аbruцо подкупил през X в. гражданите на Капуа, за да получи контрола над Монте Касино. Съвсем очаквано натрупаните богатства от търговията на кампанийските селища довели до възхода на градския живот в Медзоджорно. В Салерно, в началото на новото хилядолетие, около добре документирани централни части на града са издигнати множество малки постройки, които илюстрират разрастването на селището. След 970 г. архивите в кампанийския град упоменават каменни къщи и домове на богати граждани<sup>41)</sup>. Срещат се и договори за преустройство и отдаване на част от тези постройки (*pastenare ad partionem*). Някои от тези къщи притежавали и собствени водоизточници (цистерни, акведукти). Такива съоръжения *serieidia* са засвидетелствани от Соренто<sup>42)</sup>. При това самите градове в южната част на Апенините постепенно се отдалечавали от западноевропейските тенденции в урбанизма, а принцовете на Беневенто и Салерно се гордеели със сана си на патрикии, даден им от византийския император. Подобно било и положението с управниците на Неапол, Амалфи и Гаета, които също се отличавали с високи ромейски титли и номиналната ромейска власт над тях (Wickham, 1981: 146 – 147).

Разбира се, новозабогателите търговски фамилии и местната аристокрация не били лишени от лукс. Много от лангобардските първенци използвали сребърни вани за тоалетните си нужди, а жените им носели мантии с ивици пурпур и богата декорация<sup>43)</sup>. От края на X в. разполагаме и със сведения за златарски ателиета, които не само че не оставали без поръчки, но и майсторите често били възнаграждавани със земя за труда си (Kreutz, 1991: 116 – 135). Баните също били характерно явление за градската топография към хилядната година. За такива хигиенни помещения разполагаме с данни не само от Неапол, Амалфи и Салерно. Подобни съоръжения (*balnea publica*) са отбелязани и в салернитанския търговски център Ночера. Такъв *balneum* бива издигнат и в Беневенто от една абатиса и е отдаден под наем. Из църквите и богатите домове се споменава за източни или сарацински тъкани (Ettinghausen, 1975: 14 – 15). А от завещанията по това време наблюдаваме онаследяването на земи, части от мелници, животни, но и връхни туники (*bambace*) и оръжия<sup>44)</sup>. Гаетанският

владетел (*unam*) Доцибилис I (867 – 906)<sup>45)</sup> например оставил на седемте си деца значителни количества копринени дрехи, сребро, злато и бронз (Wickham, 1981: 150). Изглежда, градският живот в Медзоджорно се подобрявал с настъпването на хилядната година. Отделно, оформящата се богата градска прослойка и лангобардска аристокрация била добре образована, поне според стандартите на времето. Не става на въпрос единствено за популярния „Беневентански скрипт“, който просъществувал и през следващото хилядолетие (Kreutz, 1991: 116 – 135). Все пак *Chronicon Salernitanum* съобщава за наличието на тридесет и двама „философи“ сред градското население на Беневенто (Kreutz, 1991: 116 – 135). Същата хроника ни споделя и за кастрирането на един салернитански писар, който бил „*liberalibus disciplinis instructum*“. В Салерно към края на X в. са отбелязани двама *medici*. Докато единият – Лотар, е *clericus et medicus*, то другият – Петър (*clericus precipuusque medicus*), бил толкова високо ценен от Гизулф, че станал епископ на южнокампанияския град<sup>46)</sup>. Учудва и грамотността на съставените нотариални документи, някои от които са свързани със скромни завещания. В запазените латински нормативни документи пък се срещат често гръцки, а сетне и арабски думи. Много от жителите на Неапол, Амалфи и Гаета също така знаели и употребявали гръцки език (Kreutz, 1991: 116 – 135). Всъщност из градските реалии в южната част на Апенините населението общувало свободно, а в житията на светците не е отбелязано някакво неразбирателство между ромей, лангобарди и араби. За да изясни тази загадка, Б. Кройц допуска наличието на „*пансредиземноморски lingua franca*“ (Kreutz, 1991: 116 – 135).

**Апулия и Калабрия**, обособени в две теми в южната част на Ботуша, все още били под пряка византийска власт в началото на XI в. (Guillou, 1975). Не може обаче със сигурност да потвърдим дали подобно на тях и Лукания се формирала в тема с времето<sup>47)</sup>. Византийските императори полагали особени грижи за италианските си владения през XI в., които се трансформирали през годините от тема Лангобардия<sup>48)</sup> в катепаната Италия (*κατεπανίκιον Ἰταλίας*). Последният обхващал освен буферната област Калабрия с главен град Реджо<sup>49)</sup> също така и Апулия с център Бари<sup>50)</sup>. Отделно, стратегическото значение, което имала за Византия областта Апулия и нейната южна част Тера д’Отранто, принудило империята да направи всичко по силите си, за да задържи тези земи под своя власт. Ромейските императори си давали ясната сметка, че Адриатическо море имало ключова роля за опазването на балканските им владения<sup>51)</sup>. Императорите Василий I (867 – 886) и Лъв VI (886 – 912) застроявали разрушените градове и повторно заселвали обезлюдените райони – пример бил Бари, който пострадал през 871 г. след похода на Людовик II (855 – 875). Галиполи бил заселен с колонисти, докарани от Хераклея, а в Калабрия са разселени арменски военни части и пелопонески славяни (Симеонова, 2006: 176 – 186). На този фон е интересно да споменем и разпоредбите на един от стратегите на тема Лангобардия, които имали за цел да предпазят манастира в Монте Касино от домогванията на лангобардските, визан-

тийските и арменските властници. А. Гийу пък посочва големия брой градове, основани в катепаната Италия – Чивитате, Драгонара, Фиорентино, Палеокастрон, Троя, Мотола (Martin, 1990) и Опидо, в Калабрия в началото на новото хилядолетие. От първите години на XI в. тези селища вероятно са заселени и с източни преселници (Guillou, 1974; *Chronica monasterii Casinensis*, II, 51, p. 261). При това имена като Мелус (от Исмаил), Крикорикис, Кортикис и др. са често срещани през този период из хинтерланда на Бари<sup>52</sup>). От 934 г. бил спрян и трибутът, който ромеите плащали на сицилийските араби, ала тази прибързана мярка единствено довела до разрушаването на Реджо от мюсюлманите и възстановяването на дължимите суми (Load, 1999: 624 – 645). На относителния мир, настъпил през единадесетото столетие, не попречили и няколко арабски атаки от 986, 998, 1003 и 1009 г., в които Джераче бил превзет, а Козенца останала с разрушени крепостни стени<sup>53</sup>). По-важното е, че това били едни от последните арабски набези, които иначе се били превърнали в често явление в предходните векове<sup>54</sup>). Според друг средновековен автор мюсюлманската офанзива приключила в 1023 г., когато за пореден път бил обсаден Бари (*Hoc anno venit Rayca cum Jaffari caiti in civitate Bari in mense junii et obsedit eam uno die*)<sup>55</sup>). Не може обаче да отречем, че изгласкването на арабите от Италийския полуостров и от техните владения в Източното Средиземноморие довело до разцвета на търговията и икономиката в Апулия и Калабрия, както и в съседна Кампания, която оставала извън ромейски контрол (Load, 1999: 624 – 645). Отделно, византийските управници в Южна Италия взели редица мерки за заздравяване на отбранителната система в Апулия и Калабрия и според различни грамоти били събирани необходимите такси (*synetheia*) за поправка на укрепленията на т.нар. *kastron* при Паладжано, който пък бил част от защитата на Таранто (Holmes, 2005: 429 – 447). В тази връзка са изградени и крепостите Мотола (*et fabricatum est castellum Motula*) и Мелфи през 30-те години на XI в., които реално имали за цел да предпазят южното трасе от *via Appia*<sup>56</sup>). По това време започнали възстановителните работи и по крепостната куртина на Реджо в Калабрия (*et Regium restauratum est a Bujano*)<sup>57</sup>), а Кана се превърнал от „*ignobilis Apuliae vicus*“ в укрепен *civitas* (Mor, 1956: 29). В главния град на Калабрия, на свой ред, също така бил издигнат и *преторион* – който според П. Артур играел ролята на укрепен дворец и административна сграда (Arthur, 1991: 41 – 43).

Що се отнася до управлението на византийските провинции в Южна Италия, то те били адаптирани към местното лангобардско население и гръцки общности, като се отдавал приоритет на установените традиции и правни норми, както и на конфесионалните и лингвистичните принадлежности (Skinner, 1993). Правовият ред, наложен в южноиталийските земи чрез различните административни и митнически органи – комеркиарии, паратиласти, както и римовизантийското и лангобардското право, допълнително спомогали за развитието на търговията и възраждането на градовете в Италия<sup>58</sup>). Катепанът Василий

Войоан (1017 – 1028) раздал много привилегии – търговски, данъчни, особено след похода на император Хайнрих II (1002 – 1024) през 20-те години на XI в. в южната част на Апенините (Von Falkenhausen, 2002). Освен това, като изключим длъжностите на катепана и стратега, административните функции на *turmarchi* и *gastaldi* били делегирани сред местното население<sup>59</sup>. По този начин, ако оставим настрана най-горната управляваща върхушка, властта във византийските градове се намирала в ръцете на местните градски общности<sup>60</sup>. В общи линии управленската класа във византийска Италия обхващала три групи: стратегите и катепаните, изпращани и назначавани от Константинопол; членовете на лангобардския и гръцкия нобилитет, които заемали повечето ръководни позиции (*tourmachai, comites, gastalds, iudices* и т.н.)<sup>61</sup>, и накрая – местната градска върхушка, която оставала обвързана с ромейската власт (Von Falkenhausen, 1984). Като правило, византийските магистрати обитавали градовете в Апулия и Калабрия. Особеното било, че стратегите и катепаните (*strategoi, katapanoi*), които обикновено резидирали в провинциалните столици – Бари и Реджо, най-често заемали високия пост от четири до пет години (Von Falkenhausen, 1978). Едва при Василий II техният мандат нараснал с няколко години, като в случая с Василий Войоан, който се задържал на този пост повече от десетилетие. За сметка на това, като представители на императора, те притежавали изключителни правомощия – контрол над армията, правосъдието и фиска, както и над местната бюрокрация<sup>62</sup>. В хрониките от периода са документирани случаи, в които тези управници раздавали привилегии на редица църкви и манастири, но също така конфискували имотите на бунтовници и провинили се граждани<sup>63</sup>. Някои от имената на византийските магистрати са вплетени дори в итало-гръцката агиография – на стратегите Никита и Василий Войоан, магистър Никифор, на протоспатария Григорий или на таксиарха Михаил (Von Falkenhausen, 1984). Още повече, в голямата си част византийските управници в Южна Италия произлизали от ромейската аристокрация, и по-точно родовете Торник, Докиани, Аргири, Даласини, Делфини, Кекавмени и т.н. Ала в същото време имперските закони забранявали на стратегите и катепаните да притежават собственост в управляваната от тях провинция и това важало с пълна сила за Медзоджорно. Разбира се, имало изключения и те се отнасяли до различни поземлени имоти – *проастии*, в Апулия и Калабрия, но като цяло, това били спорадични случаи (Von Falkenhausen, 1984). Друго сведение обаче ни разкрива много по-тежко провинение, а именно как калабрийският стратег продава жито на арабите в Сицилия (Von Falkenhausen, 1982: 95).

Самите градове във византийските документи пък имали статут на укрепени селища (*kastra; kastella; phrouria*) и неукрепени поселения (*khoria*), което деление също така имало за цел да представи градовете и като фискални единици (Oikonomides, 1986: 413 – 417; Load, 1999: 624 – 645). А от края на X в. в хартите от Полиняно наблюдаваме и някаква бегла стратиграфия сред градската полиан-

тропия на апулийските селища. В документите гражданите вече се делели на „*золеми, средни и други*“. Поредното важно задължение на имперските служители пък оставало грижата за градоустройството в южноиталианските теми. Вече споменахме издигнатите градове и крепости от Василий Войоан, но този талантлив държавник довършил и строежа на т.нар. *преторион (praetorium)* в Бари, както и на една черква, посветена на св. Димитър (Von Falkenhausen, 1984). Всъщност строежът на преториона бил започнат още при неговия предшественик в 1010 г., като сградата се намирала до барийското пристанище, където по-късно е издигната прочутата базилика на св. Никола (Guillou, 1970). Друг императорски съдия – Евпраксий, изградил малка църква в Росано. За последния, който бил погребан в черквата, се смята, че е от местен произход. Отделни монограми върху строителна керамика пък са запазени от името на Леонтий Патрикий<sup>64</sup>). Протоспатарият Сергей построил църква в Бари<sup>65</sup>). Черкви били издигнати и в Монополи, Джераче и т.н. Местните гръцки и лангобардски магнати дори възприели практиката да изграждат семейни църкви и параклиси в родните си селища, където да бъдат погребани (Von Falkenhausen, 1984). Някои от представителите на лангобардските фамилии също така приели имперската политика присърце. По подобен начин Ромуалд се чувствал обвързан с идеалите на Империята – „*Inter Graecos a puericia fuerat*“, а бъдещият катепан на Южна Италия – Аргир, отраснал в Константинопол (Von Falkenhausen, 1984). По-интересна станала обстановката, след като ромеите си възвърнали Северна Апулия в края на IX в., която дълги години се намирала под лангобардска, а за кратко и под арабска власт. Всъщност византийските стратегии успели да интегрират в управлението местната лангобардска знат и да запазят действащите закони, както ни доказва П. Скинер (Skinner, 1993: 133 – 152). Така например един от лангобардските водачи заел поста *imperialis prothospatarius*. А сред жителите на Конверсано поредната лангобардска фамилия успешно е интегрирана в градското управление, като нейният представител Далфо бил въздигнат в ранга на императорски спатарокандидат. Друг спатарокандидат, като Гримоалд, отново имал лангобардски произход. А двама от турмарсите на Трани носели имената Майо и Маралдус. В 1028 г. други двама братя от местното лангобардско население са упоменати като турмарси и съдии в Бари<sup>66</sup>). Те, от своя страна, били синове на един от местните гасталди (Von Falkenhausen, 1984). Смесването в имената взело връх през XI в., когато амалгамата между латински, лангобардски, библейски, арменски и гръцки имена била вече факт. В тази връзка някой си *Порфирий комеркиарий* се явява син на Ромуалд, който пък заемал поста имперски съдия (Musca, 1976: 52 – 53). В крайна сметка, тенденцията сред градското население в Северна Апулия се изразявала в нарастването на гръцките и латинските имена за сметка на лангобардските, поне в първите години на века<sup>67</sup>). На обратното мнение е К. Уикам, който смята че лангобардските имена далеч надвишавали броя на гръцките, особено в крайбрежните градове на Апулия (Wickham, 1981: 155 – 7). Каквато и да била равносметката обаче, градовете по

Адриатическото крайбрежие постепенно се „ориентализирали“ и към началото на XI в. те вече били неразривно свързани с Изтока и Византийската империя.

От друга страна, както подчертава Г. Лауд, голяма част от крайбрежното население на Калабрия се изтеглило към високите планински части и хълмове във вътрешността на полуострова или към границата със Салернитанския принципат под угрозата от арабските нападения. С особена сила това се отнасяло за гръцкото население от селищата около Месинския проток (Loud, 2008). В. Фалкенхаузен, на свой ред, представя положението в Тера Салентина и Калабрия в съвсем друга светлина, тъй като по тези земи времето съхранило някогашните ромейски институции и обичаи, а те били успешно пренесени в управленския модел след византийската реконкиста в хода на X – XI в. (von Falkenhausen, 1984). За съжаление, ние почти не срещаме фамилните имена на местните чиновници и единствените запазени такива са на Анкинарези и Мелинои. Представители на тези фамилии заемат редица епископски катедри в калабрийските градове (Росано, Сквилаче, Реджо) през целия XI в., като в началото на века тези църковни прелати се намирали под юрисдикцията на константинополския патриарх и понякога били назначавани лично от него<sup>68</sup>). В един опис (*berbion*) от Реджо се споменават архиепископ Теофилакт и неговият племенник, който бил градски управител (*turmarch*) (Von Falkenhausen, 1991). За сметка на това, апулийските духовници произхождали предимно от местното население и били свързани с градския нобилитет, като оставали обвързани и с ромейската власт. Така в Бари през 1030 г. починал архиепископ Византий. В *Барийските анали* той е наречен защитник на целия град срещу гърците (*cuncte urbis custos ac defensor, atque terribilis et sine metu contra omnes Graecos*)<sup>69</sup>). Съвсем скоро неговият пост заел протоспатарият Ромуалд. Изборът на този местен магнат обаче бил посрещнат с неодобрение от италиейския катепан и отхвърлен, а Ромуалд и неговият брат Петър – заточени в Константинопол. В скоро време бил избран и църковен прелат в Бари, за който по-важно е да отбележим, че произхождал от същата класа на местните „архонти“. Ала архиепископ Никола не само че издигнал две черкви в адриатическия град, но останал верен поддръжник на ромейската власт на Апенините (Von Falkenhausen, 1984). Освен това византийският и лангобардският нобилитет в Южна Италия, от една страна, населявал градовете на Апенините, а от друга – оставал пряко свързан с икономиката и земевладението във византийска Италия през XI в.<sup>70</sup>) Основните приходи на богатите ромеи навярно идвали от селскостопанската дейност, като приоритетно оставало отглеждането на лозя, жито, маслини и черничеви насаждения (за производство на коприна) в земите на Апулия и Калабрия (Guillou, 1974: 91 – 109). Единствените данни за притежание на животни пък се отнасяли до отглеждането на овце и свине. Много от едрите поземлени собственици произлизали от класата на лангобардската аристокрация и местните гърци и новозаселените арменци, които по правило оставали лоялни към правителството в Константинопол – те не само оказали отпор на първите



нормански нападения, но също така не подкрепили бунтовете на Георги Маниак и Мелус (Мело) от първата половина на единадесетото столетие. Някои от тези архонти, като спатария Христофор, били дарени с манастирските владения в Таранто, а гасталдът Гримоалд – с манастирски имоти в Конверсано. Друг висш администратор, като Генезий, завещал на смъртния си одър огромни поземлени имения, простиращи се из цяла Апулия, както и къщи в своя роден град Таранто (Von Falkenhausen, 1968). Един от управниците на Стило в Калабрия след смъртта си също дарил на близкия манастир обширни селскостопански земи. Гайдериус, който прекарал дълги години в Константинопол, бил почетен с титлата протоспатарий, като му били отстъпени земи на Апенините за издръжка и управлението на Ориа (Gay, 1904: 123 – 141). Ала за разлика от Кампания участието на местната градска класа в търговските мероприятия, като цяло, е слабо застъпено в изворите. Барийската хроника споменава за Маралдо, който произлизал от знатно семейство и притежавал търговски кораби. Грамота на ромейските императори споменава търговците *Longobardos de civitate Bari*<sup>71)</sup>. Барийската анонимна хроника ни разкрива и няколко случая на търговски премеждия, а именно за три кораба, които през 1062 г. потънали край н. Малеа на път за Константинопол<sup>72)</sup>.

Важни оставали и пристанищата в Бриндизи и Отранто, чиято роля нараствала още в X в. (Loud, 2008: 560 – 83). През X – XI в. чрез техните портове се осъществявала връзката между Италия и Далматинското крайбрежие, по чиито транспортни коридори в Адриатика и Йонийско море, защитени от ромейската и венецианската флота, се въртяла не само апулийската, но и амалфитанската търговия (Симеонова, 2006: 176 – 186). Така например в Бриндизи били докарвани по суша амалфитанските стоки, които поемали към Дирахон и Валона, а оттам по Егнатиевия път – към Балканите и Мала Азия. Отранто пък оставал важна спирка по дългия морски път, свързващ Сицилия и Калабрия с Ромейската империя. За контрола над Таранто ромейците водили тежки и продължителни борби с арабите (Von Falkenhausen, 1968). Сипонто запазвал позициите си на търговско средище, което поддържало контакти с Балканския полуостров и северната част на Адриатика. Друг е въпросът, че с времето водещата роля сред адриатическите градове била заета от Бари. През 875 г. той станал столица на тема Лангобардия и резиденция на византийския стратег (Kazhdan, 1991: 1249 – 1250). Обсаден през 1002 г. от сарацините, градът бил спасен благодарение на намесата на венецианската флота, командвана от дожа Пиетро II Орсеоло (991 – 1009). От друга страна, приобщаването на крайбрежните градове в Апулия към Ромейската империя в края на първото хилядолетие се отразило положително както на градския им живот, така и на тяхната търговия – като портовете Сипонто, Барлета, Монополи, Трани и Таранто запазили ролята си на важни търговски центрове, за разлика от обезлюдените крайморски градове в калабрийската тема (Симеонова, 2006: 176 – 186). Още повече, противно на повечето градове в Западна Европа, по-големите селищни центрове в Апулия все още не били придобили аграрен

характер въпреки готските, лангобардските и сарацинските нашествия. Според Л. Симеонова сред факторите, допринесли за възхода търговията в тази област, било и обстоятелството, че Апулия в значителна степен запазила късноантичната си градска култура (Симеонова, 2006: 176 – 186). Всъщност проблемът за континуитета сред южноиталианските градове е твърде актуален, но за съжаление, трудно разрешим, поне доколкото ни позволяват средновековните извори и проведените археологически разкопки. Като цяло, тази проблематика засяга целия средиземноморски свят, а С. Манго сполучливо отбелязва, че от VIII в. дори манталитетът на византийците се променил до такава степен, че те вече не разбирали значението на запазените монументи на градската цивилизация от древността (Mango, 1993). Оцелелите статуи, арки и релефи единствено им вдъхвали страх и учудване. Най-очевидният аспект е изоставянето на почти всички публични сгради и изчезването на начина на живот, характерен за Късната Античност (Mango, 1993). Така или иначе, изграждането на *преториони*, поддържането на укрепителната система и наличието на представителни сгради сред селищата в Апулия и Калабрия подсказват известна приемственост с отминалите времена през единадесетото столетие.

Въпреки това монетните находки от управлението на Василий II и неговите приемници в Апулия и Калабрия остават оскъдни (Loud, 2008: 560-583). Номизми почти не се срещат, а преобладаващите монети са предимно анонимни фолиси (клас А, С) (Travaini, 1995: 368 – 369). Колкото и несигурно да звучи, Л. Травиани и Ф. Гриърсън допускат претопяването на византийските монети в *tari salernitana* и *tari amalfitana*<sup>73</sup>). Според тях тарите на Амалфи и Салерно доминират монетната циркулация дори и в Апулия (Travaini, 1995: 10 – 12). Последните находки на византийски солиди пък са от съкровището в Ордона, където незначителният им брой е в състава на голяма находка от златни тари<sup>74</sup>). При това истинският разцвет на градската икономика в Апулия настъпил едва след смъртта на император Василий Българоубиец и съвпаднал с норманската поява във византийска Италия. Още повече, сред причините за възпрепятстването на градския и търговския възход в началото на единадесетото столетие в Апулия били, от една страна, както фрагментираността на Южна Италия и капсулирането на византийските теми по суша, централизираната ромейската власт, така и честите военни действия и лошите вътрешни комуникации в Медзоджорно. Неслучайно античният път Виа Апия, който свързвал Рим с Бриндизи, през IX в. почти излязъл от употреба, като основните комуникации оставали по море (Симеонова, 2006: 176 – 186). По наследеното от Античността трасе се придвижвали единствено дипломати, рядко поклонници и монаси и още по-рядко – търговци и пътешественици. Подобна участ засегнала и по-новата отсечка на този древен път – Виа Траяна, още през Ранното средновековие (Uggeri, 1977: 173).

Тук е мястото да отбележим, че твърде малко се знае и за обикновенното градско население на Апулия и Калабрия през единадесетото столетие. Обратно на

Кампания, в бившите византийски теми Апулия и Калабрия сведенията за роби са значително по-оскъдни до хилядната година (Von Falkenhausen, 1978: 157). И докато Калабрия и Лукания били силно елинизирани, с голям процент гръцко население, то в Северна и Централна Апулия преобладавал лангобардският елемент (Von Falkenhausen, 2002). Това било очевидно и от процеса *incastellamento*, при който хълмовете на Северна Апулия и Южна Кампания били опасани с гранични за ромеите крепости, населени предимно с лангобардски преселници. В крайбрежните и големите апулийски градове византийското влияние било по-силно – и в титулатурата, и в администрацията по ромейски модел, и в символите на официалната власт (Von Falkenhausen, 1989). Погрешно е да се мисли също така за вечния стремеж на южноиталианското население в градовете към независимост от централната власт в Константинопол. По-скоро тези пориви на неподчинение в годините 1007 – 1018 г. били продиктувани от нарасналото в резултат на имперската политика данъчно бреме или от несигурната и нестабилна защита на южните части на Ботуша от ромеите. Понякога бунтовете по Адриатическото крайбрежие били провокирани и от настъпилите гладни години за апулийските градове, като събитията от суровата зима на 1007 – 1008 г. (Loud, 2008: 624 – 645). Още повече, подобни тенденции на непризнаване на императорската власт имаме и от Балканите, и от Мала Азия<sup>75</sup>, а и някои от вълненията обхванали селища с преобладаващо гръцко население, като Росано (Loud, 2008: 560 – 583). От друга страна, Барбара Кройц в своето изследване върху преднорманска Южна Италия приема, че градското население във византийските владения станало особено активно към края на X и началото на XI в. Демографският прираст, засилването ролята на адриатическите портове и премахването на арабската угроза – не само по суша, но и по море, безспорно активизирали градския живот. Ала промяната на ромейския *modus vivendi* на Апенините дошла скоро след смъртта на Василий II през 1025 г. Остава открит обаче въпросът дали временният градски възход довел до някакви форми на „*протокомунални движения*“, както допуска Кройц, или тази промяна настъпила няколко десетилетия по-късно в анархията на първите нормански завоевания (Kreutz, 1991: 116 – 135). Така или иначе, данните от последните години на византийската власт на Апенините са особено оскъдни. Затова засега единствено ще отбележим, че южноиталианските градски центрове вече били „подготвени“ за бъдещата промяна, а именно – зачатъците на градско самоуправление към края на единадесетото и началото на дванадесетото столетие по време на византийско-норманските борби и политическа анархия в Южна Италия. Подобно на други важни пристанища и градове-емпории в периферията на византийския свят обаче – Задар, Котор, Рагуза, Сплит, Херсон, Венеция, сред тях вече набирали сила процесите на общинско самоуправление и автономия; ала пътят към комунално управление и градски статуты все още бил далечна химера, на която, в крайна сметка, бъдещите господари на Медзоджорно – норманите, не дали нужния път за развитие.

**БЕЛЕЖКИ**

1. Gabrieli, F. Greeks and Arabs in the Central Mediterranean Area. – In: DOP 18, 1964, 57 – 65; Милза, История на Италия, 229 – 258; По религиозни и патриотични съображения по-рано е отречена и търговията между арабския свят и Амалфи – вж. Camera, M. Memorie storico-diplomatiche dell’antica città e ducato di Amalfi, 2 vols., 1876.
2. Ibn Haukal, Libro delle vie e dei reami. – In: Amari, M. Biblioteca arabo-sicula, I, Torino-Roma, 1880, 24 – 25.
3. Galasso, Napoli e il mare, 27 – 39; Del Treppo, M. (1990). La marina napoletana nel Medioevo: porti, navi, equipaggi. – In: La fabbrica delle navi. Storia della cantieristica nel Mezzogiorno d’Italia, a cura di A. Fratta, Napoli, 31 – 46.
4. Arthur, P. (1985). Notes on the economy of a Dark Age City. – In: Papers in Italian Archaeology, IV, Naples, 247 – 259; Citarella, A. (1993). La crisi navale araba del secolo VIII e l’origine della fortuna commerciale di Amalfi. – In: Amalfi nel Medioevo, Spoleto, 193 – 213; Citarella, A. Merchants, markets and merchandise in southern Italy in the High Middle Ages. – In: Atti della XL settimana di studio del CISAM (Spoleto, 23 – 29 aprile 1992), Spoleto, 1993, 239 – 282; Figliuolo, B. (1986). Amalfi e il Levante nel Medioevo. – In: I Comuni italiani nel Regno Crociato di Gerusalemme, a c. di G. Airal di e B.Z. Kedar. Collana di Fonti e Studi dell’Univ. di Genova, Genova, 573 – 664; Monti, G. (1940). Il commercio marittimo di Amalfi fuori d’Italia nell’alto Medio Evo. – In: Rivista del diritto della navigazione, VI, 390 – 401; Coniglio, G. Amalfi e il commercio amalfitano nel Medioevo. – In: Nuova Rivista Storica, XXVIII – XXIX, 1944 – 1945, 100 – 114; Galasso, G. Il commercio amalfitano nel periodo normanno. – In: Studi in onore di Riccardo Filangieri, I, Napoli 1959, 81 – 103; Fuiano, M. Amalfi tra i secoli XI e XII. – In: Studi storici meridionali, V, 1985, 45 – 67; Leone, A. (1980). Particolarismo e storia cittadina nella Campania medievale. – In: Quaderni medievali, 9, 236 – 256.
5. Coniglio, Amalfi e il suo commercio nel Medioevo, 100 – 114; Monti, G. (1940). Il commercio marittimo di Amalfi fuori d’Italia nell’alto Medioevo. – In: Rivista del Diritto di Navigazione, VI, 389 – 401.
6. Citarella, The Relations of Amalfi with the Arab World, 299 – 312. Хипотезите на А. Читарела обединяват „песимизма“ на Анри Пирен и „оптимизма“ на Гоутийн, които представят респективно Средиземноморието като затворена или свободна търговска зона през Средновековието.
7. Сарацините се установили около важните реки в континентална Южна Италия към 881 г. Скоро пиратските им рейдове разорили манастирите „Монте Касино и „Сан Винченцо“ – вж. Load, Southern Italy in the Tenth Century, 624 – 645.
8. За емирата Бари вж. Musca, G. L’emirato di Bari, 847 – 871. Università degli Studi di Bari Istituto di Storia Medievale e Moderna, 4, Bari: Dedalo Litostampa, 1964; Kreutz, Before the Normans, 25 – 45.
9. CDC, II, № 300.

10. Liudprandi relatio de legatione constantinopolitana. – MGH, SS, III, p. 357.
11. Gargano, La casa medievale amalfi, 113–128; Gargano, I santi nella toponomastica amalfi, 493 – 536.
12. Пак там.
13. CDC, № 82.
14. Пак там, № 14, № 147.
15. Вж. CDA, I.
16. CDC, № 1, № 8.
17. Schwarz, U. Amalfi im Frühen Mittelalter (9. – 11. Jahrhundert). Untersuchungen zur Amalfitaner Überlieferung, Tübingen 1978, p. 69; CDA, № 2.
18. Arthur, P. L'Archeologia del Villaggio Medievale in Puglia. – In: M. Milanese (ed.). Vita e morte dei villaggi rurali tra Medioevo ed Età Moderna. Dallo scavo della villa de Geriti ad una pianificazione della tutela e della conoscenza dei villaggi abbandonati della Sardegna, Quaderni dei villaggi abbandonati della Sardegna (QUAVAS), 2, Firenze, 97 – 121.
19. Има се предвид реките Волтурно и Калоре.
20. CDAI, № 2, № 3, № 9; CDC II, № 354, № 391, № 413, № 433, № 458, № 470.
21. Chron. Vult., № 109, № 110-113, № 167, № 479.
22. Neap. arch., II, № 87; Neap. arch., IV, № 308-310, № 341.
23. Chron. Vult., III, № 206.
24. Neap. arch., II, № 87
25. Barletta, X, № 113.
26. Montevergine, № 1297.
27. Виктор III (1086 – 1087).
28. Bloch, H. (1946). Monte Cassino, Byzantium, and the West in the Earlier Middle Ages. – In: DOP, 3, 163-224.; вж. Bloch, H. (1986). Montecassino in the Middle Ages, 3 vols. Rome.
29. Гръкоезичното население още от ранната епоха на Византийската империя наричало солида – номизма (νόμισμα – монета). Въпреки това в официалните документи се използвало и латинското наименование до X век. Никифор II Фока (963 – 969) окончателно го преименувал в номизма. Византийските монети, от своя страна, били най-разпространени в Апулия, която била пряко подчинена на централната власт, за разлика от „буферната“ Калабрия и полуавтономната Кампания.
30. На лат. “perperum”, итал. “perpero”.
31. Morrisson, C. (1968). Le michaëlaton et les noms de monnaies au XIe siècle. – In: TM 3, 369 – 374.
32. На Изток за същия тип монети се използвало trachea, trachy.
33. За появата на тарите вж: Grierson, Ph. (1998). Medieval European Coinage.

- Cambridge, 3–4; Cardini, Fr. Europe and Islam. Blackwell Publishing, 2001, p.26; Matthew, D. The Norman kingdom of Sicily Cambridge, 1992, p. 240; Blanchard, I. (2001). Mining, Metallurgy and Minting in the Middle Ages, Verlag.
34. Присъствието на сребърни денари от Северна Италия в Mezzogiorno е документирано в ред харти от XI в. и едно съкровище от Салерно от периода, което, от своя страна, допринася за монетното многообразие в района – виж: Travaini, L. (2001). The Normans between Byzantium and the Islamic World, DOP, 55, 179 – 196.
35. Византийските фолиси в средата на XI в. започват постепенно да се заместват от местни подражания. Такива имитативни монети са фоларите на Салерно, масово използвани в Кампания – вж: Loud, G.A. Coinage, Wealth and Plunder, 94 – 120.; Travaini, L. The Normans between Byzantium, 179 – 196.
36. Основно в Южна Италия са били разпространени 3 типа фолиси: 1. Фолиси на Роман I (920 – 944) са най-ранни и ситуирани предимно в Кампания и изместени от фоларите (имитативни фолиси) на Гизулф II, през XI в. 2. Анонимните фолиси клас С (1034 – 41) в Калабрия се свързват с походите на Георги Маниак 3. В Апулия имаме няколко типа, но се срещат и фолиси от периода 1057 – 1071 г., т.е. до падането на византийската власт в Южна Италия.
37. При превода на „Stònica“ на Рамон Мунтанер (1272 – 1336) тарите са посочени като 20 златни монети, а монетата е наречена в превод тарин. Вж: Рамон Мунтанер. (1994). Хроника, с.104. Scheers, S. (1997). La circulation monétaire à Ortona. Cataloguedes monnaies 1987 – 1992. – In: Ortona, IX, 293 – 371.
38. Тарите били трезорирани също така като съкровища в манастирите – вж: Falkenhausen, V. La circolazione monetaria nell'Italia meridionale e nella Sicilia in epoca normanna secondo la documentazione di archivio. – In: Bullettino di numismatica, 6 – 7, 1986, 55 – 79.
39. Амалфитанските тари били по-добре приемани на пазара – Travaini, L. The Normans, 179 – 196.
40. Първите тари, сечени от Амалфи и Салерно, били преки реплики на арабските ¼ динари, появили се през X в. в Сицилия.
41. CDC II, № 315; № 488, № 505, № 535.
42. Delogu, Mito di una città, № 3.
43. Chron. Salern., 180 – 181.
44. CDC II, №. 257.
45. Ипат – гр. консул.
46. CDC II, № 298; Chron. Salern., p. 169.
47. В своята публикация Г. Лауд посочва за център на Лукания гр. Турси. – вж. Loud, G. (1988). Byzantine Italy and the Normans – In: Byzantium and the West с.850 – с.1200. Amsterdam, 215 – 233.
48. θέμα Λογγοβαρδίας
49. Reggio di Calabria – подобно на Неапол, Реджо е основан през VIII век пр.н.е., т.е. не е град без „римско минало“.



50. При Лъв VI Философ византийските сили възстановили императорската власт в Бари, който попаднал в ръцете на мюсюлманите от 847 – 871 г., а сетне овладели Беневенто и дори се насочили към Салерно, но не успели да овладеят голямото кампанийско селище. За кратък период Беневенто дори се утвърдил като столица на ромейския управител в Южна Италия, но последвалите реформи във византийското провинциално устройство, образуването на катепаната Италия и загубата на селището издигнали на преден план Бари. До голяма степен важноста на този град се определяла от стратегическото му разположение като важно пристанище на Адриатическо море, контролът над чиято акватория за ромеите оставал жизнено важен.
51. Вж. von Falkenhausen, V. (1978). *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX all'XI secolo* introduzione all'edizione italiana di C. Violante, Bari.
52. Von Falkenhausen, V. (1984). *A Provincial Aristocracy: The Byzantine Provinces in Southern Italy (9th – 11th Century)*. – In: *The Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries*, a cura di M. Angold, Oxford, (BAR International Series, 221), 211 – 235; Martin, J-M. *Une frontie`re artificielle*. – In: *La Capitanate italienne. Acts of the 14th International Congress 1971*, 3 vols. Bucharest, 1974, II, 379 – 385; von Falkenhausen, V. *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX all'XI secolo*, Bari, 1978; Guillou, A., F. Burgarella *L'Italia bizantina dall'esarcato di Ravenna al tema di Sicilia*, Torino, 1988.
53. Gay, *L'Italie me`ridionale et l'empire byzantin*, 333 – 424.
54. von Falkenhausen, *Byzantine Italy in the Reign of Basil II*, 141 – 151.
55. Lupi Protospatharii *Annales*, p. 57.
56. Von Falkenhausen, *Byzantine Italy in the Reign of Basil II*, 141 – 151.
57. Martorano, *Santo Niceto*, 124 – 126.
58. Вж. Guillou, A. (1972). *Regionalisme et independance dans l'Empire byzantine au Vile siecle. U exemple de l'Exarchat et de la Pentapole d'Itaie*. – In: *Instituto storico italiano per alto medioevo*, Roma, 71 – 75; Brown, T. (1984). *Gentlemen and Officers. Imperial Administration and Aristocratic Power in Byzantine Italy. Ad 554 – 800*. Rome; Бородин О.Р. (1991). *Византийская Италия в VI – VIII вв.* Барнаул; Cosentino, S. *Prosopografia dell'Italia bizantina (493 – 804)*, I – II. *Collana Medievistica diretta da Antonio Carile*. Bologna, 2000 – 2002.
59. Von Falkenhausen, *A Provincial Aristocracy*, 211 – 235; Guillou, A. *Notes sur la société dans le Katépanat d'Italie au XIème siècle*. – In: *M.E.F.R.M.*, 78, 1966, 439 – 465; Guillou, A. *La Tourma des Salines dans le Thème de Calabre (XIème siècle)*. – In: *M.E.F.R.M.*, 1971, Vol. 83 Num. 1, pp. 9 – 29; Guillou, A. *Italie méridionale byzantine ou Byzantins en Italie méridionale*. – In: *Byzantion*, XLIV, 1974, 152 – 190.

60. Holmes, Basil II and the Governance of Empire, 429 – 447; вж. Martin, J.-M. – G. Noyé, *La Capitanata nella storia del Mezzogiorno medievale*, Bari 1991.
61. Някои от титлите, използвани от местното население в Апулия, като гасталд, са лангобардски по произход.
62. Von Falkenhausen, V. (1982). *Bizantini in Italia*. – In: *I Bizantini in Italia*, a cura di G. Cavallo, V. von Falkenhausen, R. Farioli Campanati et alii, Milano, 3 – 136; Lilie, R.-J. *Zur Entwicklung der Bürokratie in Byzanz zwischen dem 10. und 12. Jahrhundert. Die Zentralbürokratie und die Provinzen zwischen dem 10. und 12. Jahrhundert. Anspruch und Realität*. – In: *Byzantinische Forschungen* 19, 1993, 65 – 75.
63. Lupus Prothospatarius, 53 – 59.
64. Zacos, G., *A. Vegliery. Byzantine Lead Seals, I*, Basel, 1972, N. 306.
65. Von Falkenhausen, V. (1986). *Bari bizantina: profilo di un capoluogo di provincia (secoli IX – XI)*. – In: *Spazio, società, potere nell'Italia dei Comuni*, a cura di G. Rossetti, Napoli, 195 – 227.
66. Von Falkenhausen, *Bari bizantina*, 195 – 227.
67. Von Falkenhausen, *A Provincial Aristocracy*, 211 – 235; Rodotta, P. *Dell'origine, progresso, e stato presente del rito greco in Italia osservato dai Greci, monaci basiliani, e Albanesi. Libri tre*. Roma, 1760; Raschella, D.-L. *Saggio storico sul monachismo italo-greco in Calabria*. Messina, 1925; Benedetti E. *Il rito greco in Italia. Note di segreteria*. Roma, 1917.
68. Trinchera, F. *Syllabus Graecarum membranarum*. Napoli, 1865, N. 19, N. 35, 19 – 48.
69. *Annales Baresnes*, p.54.
70. Lilie, R.-J. *Die Handelsbeziehungen zwischen Byzanz, den italienischen Seestädten und der Levante vom 10. Jahrhundert bis zum Ausgang der Kreuzzüge*. – In: *Kommunikation zwischen Orient und Okzident. Alltag und Sachkultur*. Wien, 1994, 25 – 47.
71. Von Falkenhausen, *Bari bizantina*, 195 – 227.
72. Von Falkenhausen, *Bari bizantina*, 195 – 227; Симеонова, *Пътуване към Константинопол*, с. 85.
73. МЕС, XIV, р. 38 – 40.
74. МЕС, XIV, 401 – 403.
75. През 1074 г. в земите на дн. Северна България например избухнал така нареченият „бунт на Долнодунавските градове“ срещу централната власт в Константинопол. В началото на управлението на Михаил VII Дука (1071 – 1078) цялата власт била държана от логотета Никифорица, който водил политика на увеличаване на данъците и намаляване на разходите. Като причина за бунта се изтъква спирането на изплащането на заплатите на крайдунавското военно население, което било натоварено с функции да охранява тези територии от външни нападения.

**REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА**

- Ангелов, Д. & П. Тивчев. (1974). *Подбрани извори за историята на Византия*. София.
- Каждан, А. П. & Епстейн, А. (2001). *Византийската култура XI – XII в. Промени и тенденции*. Велико Търново.
- Милза, П. (2007). *История на Италия*. София.
- Симеонова, Л. (2006). *Пътуване към Константинопол. Търговия и комуникации в Средиземноморския свят (края на IX – 70 – те години на XI в.)*. София.
- Сиър, Д. (2000). *Византийските монети*. София.
- Arthur, P. (1991). Naples: a case of urban survival in the early Middle Ages? – In: *Mélanges de l'École française de Rome. Moyen-Age, Temps modernes* T. 103, 2, 759 – 784.
- Arthur, P. (1985). Notes on the economy of a Dark Age City. – In: *Papers in Italian Archaeology, IV, Naples*, 247 – 259.
- Balard, M. (1976). Amalfi et Byzance (Xe – XIIIe siècle). – In: *Travaux et Mémoires*, 6, 85 – 95.
- Buglione, A. (2005). People and animals in Northern Apulia from Late Antiquity to Early Middle Age: some considerations. – In: *Breaking and Shaping Beastly Bodies. Animals as Material Culture in the Middle Age*. Oxford, 189 – 214.
- Cahen, C. (1955). *Un texte peu connu relatif au commerce oriental d'Amalfi au Xe siècle*.
- Citarella, A. (1967). The Relations of Amalfi with the Arab World before the Crusades. – In: *Speculum* 42, 299 – 312.
- Citarella, A. (1968). Patterns in Medieval Trade: The Commerce of Amalfi before the Crusades. – In: *The Journal of Economic History* 28, 531 – 555.
- Del Treppo, M. (1977). Amalfi: una città del Mezzogiorno nei secoli IX – XIV – In: M. Del Treppo – A. Leone, *Amalfi medievale*, Napoli, 96 – 101.
- Ettinghausen, R. (1975). *Muslim Decorative Arts and Painting: Their Nature and Impact on the Medieval West*.
- Gay, J. (1904). *L'Italie meridionale et l'empire byzantine depuis l'avenement de Basile I jusqu'à la prise de Bari par les Normands (867 – 1071)*. Paris, 123 – 141.
- Guillou, A. (1974). Production and Profits in the Byzantine Province of Italy (Tenth to Eleventh Centuries): An Expanding Society. – In: *DOP*, 28, 89 – 109.
- Guillou, A. (1970). Un document sur le gouvernement de la province. L'inscription historique en vers de Bari (1011). – In: *Studies on Byzantine Italy*. London, VIII, 1 – 13.

- Guillou A. (1975). Città e campagna nell'Italia meridionale bizantina (VI – XI sec.). Dalle collettività rurali alla collettività urbana. – In: *Atti del terzo convegno internazionale di studio sulla civiltà rupestre medioevale nel Mezzogiorno d'Italia*, 27 – 43.
- Gurnet, R. (1967). Le trésor d'Ordon. – In: *Ordon II. Les campagnes de 1964 et 1965*, ed. J. Mertens, *Etudes de Philologie, d'Archeologie et d'Histoire anciennes*, Institut Historique Belge de Rome 9. Brussels-Rome, 155 – 171.
- Heyd, W. (1959). *Histoire du Commerce du Levant 2 vols.* Amsterdam, I.
- Holmes, C. (2005). *Basil II and the Governance of Empire.* Oxford.
- Kazhdan, A., ed. (1991). *Oxford Dictionary of Byzantium.* Oxford.
- Kreutz, B. (1986). Amalfi e il mare. – In: *Istituzioni civili e organizzazione ecclesiastica nello Stato medioevale amalfitano.* Amalfi, 113 – 127.
- Kreutz, B. (1991). *Before the Normans. Southern Italy in the Ninth and Tenth Centuries.* Philadelphia.
- Loud, G. (2008). Byzantium and Southern Italy (876 – 1000) – In: *The Cambridge History of the Byzantine Empire*, Cambridge, 560 – 583.
- Load, G. (1999). Southern Italy in the Tenth Century. – In: *NCMH, III*, Cambridge, 624 – 645.
- Mango, C. (1993). The Development of Constantinople as an Urban Centre. – *Studies on Constantinople. Norfolk*, 117 – 136.
- Martin, J.-M. (1990). Troia et son territoire au XIe siècle. – In: *Vetera Christianorum*, 27, 175 – 201.
- McCormik, M. (2001). *Origins of European Economy. Communication and commerce, A.D. 300 – 900.* Cambridge.
- Mor, C. (1956). La difesa militare della Capitanata ed i confini della regione al principio del secolo XI. – In: *Papers of the British School at Rome*, XXIV.
- Musca, G. (1976). L'espansione urbana di Bari nel secolo XI – In: *Quaderni medioevali*, 2. Oikonomides, N. (1986). The Donation of Castles in the Last Quarter of the 11th century. – In: *Polychnion*, 413 – 417
- Samarrai, A. (1980). *Medieval Commerce and Diplomacy: Islam and Europe, A.D. 850 – 1300.*
- Scheers, S. (1997). La circulation monétaire à Ordon. Catalogues des monnaies 1987 – 1992. – In: *Ordon, IX*, 293 – 371.
- Skinner, P. (1993). Women, Wills and Wealth in Medieval Southern Italy. – In: *Early Medieval Europe*, 2, 133 – 152.
- Skinner, P. (1995). *Family Power in Southern Italy: The Duchy of Gaeta and Its Neighbours 850 – 1139.* Cambridge.
- Skinner, P. (1998). Room for Tension: Urban Life in Apulia in the Eleventh and Twelfth centuries. – In: *PBSR*, 66, 159 – 176.
- Skinner, P. (2013). *Medieval Amalfi and Its Diaspora, 800 – 1250.* Oxford.

- Skinner, P. (1998). Room for Tension: Urban Life in Apulia in the Eleventh and Twelfth centuries. – In: *PBSR*, 66, 159 – 176.
- Von Falkenhausen, V. (1984). A Provincial Aristocracy: The Byzantine Provinces in Southern Italy (9th - 11th Century). In: *The Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries [BAR International Series 221, ed. Michael Angold]* Oxford, 211 – 235.
- Travaini, L. (1995). *La monetazione nell'Italia normanna (Rome: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Nuovi Studi Storici 28)*.
- Uggeri, G. (1977). La via Appia da Taranto a Brindisi. – In: *Quaderni del Museo Archeologico Provinciale 'Francesco Ribezzo' di Brindisi. Ricerche e Studi*, X.
- Von Falkenhausen, V. (1968). Taranto in epoca bizantina. – In: *Studi medievali*, III, 133 – 166.
- Von Falkenhausen, V. (1978). *La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX all'XI secolo, introduzione all'edizione italiana di C. Violante*, Bari.
- Von Falkenhausen, V. (1982). Bizantini in Italia. – In: *I Bizantini in Italia, a cura di G. Cavallo, V. von Falkenhausen, R. Farioli Campanati et alii*, Milano, 3 – 136.
- Von Falkenhausen, V. (1986). La circolazione monetaria nell'Italia meridionale e nella Sicilia in epoca normanna seconda la documentazione d'archivio. – In: *Bollettino di Numismatica*, 6 – 7, 55 – 79.
- Von Falkenhausen, V. (1989). Die Städte im byzantinischen Italien. – In: *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge* 101/2, 401 – 464.
- Von Falkenhausen, V. (1991). Reggio bizantina e normanna. – In: *Calabria bizantina. Testimonianze d'arte e strutture e di territori Soveria Mannelli*, 249 – 282.
- Von Falkenhausen, V. (2002). The Greek Presence in Norman Sicily: The Contribution of Archival Material (pp. 253 – 289). – In: *Loud, G.A. & Metgalfé, A. (Eds.). The Society of Norman Italy*. Brill.
- Wickham, C. (1981). *Early Medieval Italy. Central Power and Local Society* 400 – 1000. London.
- Wickham, C. (1988). *The Mountains and the City*. Oxford.

## ECONOMY, TRADE AND URBAN LIFE IN LANGOBIAN AND BYZANTINE SOUTHERN ITALY – 10 – 11<sup>TH</sup> CENTURIES

**Abstract.** At the beginning of the 11<sup>th</sup> century, in the aftermath of the long rule of the Macedonian dynasty (867 – 1056), the Byzantine Empire was going through a political, cultural and economic upsurge. After winning victories over Bulgarians, Arabs,

Georgians and Armenians the Empire extended its borders by consolidating many of its former territories. At that time city life in the Byzantine Empire was making headway at a scale unknown since late Antiquity.

A century later some Norman adventurers, on pilgrimage to Monte Sant' Angelo - Gargano, lent their swords in 1017 to the Lombard cities of Apulia against the Byzantines. From 1016 to 1030 the Normans were pure mercenaries, serving either Byzantine or Lombard. In the second half of **11<sup>th</sup> century** their leaders joined in the organized attempt to wrest Apulia from the Byzantines, who had lost most of that province by 1040. Bari was captured by the Normans in April 1071, and Byzantine authority was finally terminated in Italy, five centuries after the conquest of Justinian I.

✉ **Dr. Georgi Dimov, Assist. Prof.**

Institute for Balkan Studies and Center of Thracology

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska Str.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: [gdimov1981@abv.bg](mailto:gdimov1981@abv.bg)